

СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ „Д. А. ЦЕНОВ”
ФАКУЛТЕТ „ФИНАНСИ”
КАТЕДРА „ЗАСТРАХОВАНЕ И СОЦИАЛНО ДЕЛО”

ВАСИЛЕНА ГЕОРГИЕВА СТОЕВА

**ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА РАЗШИРЯВАНЕ НА ДЕЛА
НА ЗАСТРАХОВАНЕТО
В ИКОНОМИКАТА НА БЪЛГАРИЯ**

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

на дисертационен труд за придобиване на образователна и научна степен
„доктор” по докторска програма „Финанси, парично обръщение, кредит и
застраховка (застраховане)”

Научен ръководител:
Доц. д-р Венцислав Василев

Свищов
2017

Дисертационният труд се състои от 183 страници, от които: заглавна страница – 1 страница; съдържание – 3 страници; увод – 3 страници; основен текст (три глави) – 145 страници; заключение – 3 страници; библиография – 8 страници (128 източника); декларация за оригиналност и достоверност – 1 страница; приложения – 18 страници (18 приложения). В подкрепа на изложението са оформени 24 фигури и 30 таблици.

Дисертационният труд е обсъден и предложен за защита по реда на Закона за развитието на академичния състав в Република България от катедра „Застраховане и социално дело”.

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Актуалност на темата

Икономиката на дадена страна е динамична система, развиваща се в зависимост от общественно-политическите отношения, които доминират в нея. Създавайки всичко необходимо за съществуването на обществото, тя е една от основите за неговото развитие. С променящи се характеристики, при които са налице алтернативни начини за преобразуване на ограничените ресурси в обществени ползности, икономиката е своеобразна съвкупност от взаимно свързани дейности. Като система тя включва дейността на икономическите агенти, която е свързана със задоволяване на неограничените потребности с ограничените блага.

В процеса на развитие на икономиката своето важно място заема и застрахователната дейност. Добре развитият застрахователен сектор е неделима част от всяка една съвременна икономическа система. Често пъти той е част от стабилния икономически растеж, част от високия процент на заетост на трудоспособното население. Във високо интегрираното икономическо пространство на Европейският съюз приносът на застрахователният сектор в икономиките на страните – членки е от изключителна важност. Осигурената застрахователна защита срещу последиците от неблагоприятни събития дава възможност на фирмите и гражданите да получат парична компенсация и да се справят с настъпилите затруднения. В този смисъл, застраховането подпомага постигането на стабилност в икономиките на отделните страни.

По-слабо развитият застрахователен сектор увеличава несигурността при взимането на икономически решения от физическите и юридическите лица и затруднява икономическата активност. Липсата на един реален механизъм за взаимно споделяне или трансфериране на риска възпрепятства икономическото развитие на съвременното общество.

Застрахователната дейност е една от съставните части на икономиката на дадена държава. По отношение на останалите страни от Европейския съюз в България дялът на застраховането в националната икономика е значително по-малък. Същевременно са налице сравнително добри перспективи за увеличаването на този дял и за повишаване приноса на застрахователния сектор в българската икономика. В контекста на тези положителни перспективи се поражда и необходимостта от проследяването на дела на застраховането в икономиката на страната, от разкриването на потенциалните възможности за неговото разширяване.

2. Обект и предмет на изследването

Обект на изследване в настоящия дисертационен труд е състоянието на застрахователната дейност като част от икономиката на България за периода 2007-2015 година.

Предмет на изследването е мястото на застраховането в икономиката на Р България през гореспоменатия период. Акцентът в дисертационния труд се поставя върху показателите, които отчитат степента на развитие на застрахователната дейност.

3. Цели и задачи на дисертационния труд

Основна цел на настоящото изследване е да се очертае потенциалът за разширяването на дела на застраховането в икономиката на Р България, който включва както назрялата необходимост от увеличаването на относителния дял на някои от вече съществуващите застраховки (здравна застраховка, пенсионна застраховка, застраховка срещу безработица), така и въвеждането на нова задължителна такава – застраховка срещу климатични промени.

За изпълнението на така представената основна цел се решават следните конкретни **задачи**:

- Изясняване същността и характеристиките на българската икономика.
- Очертаване на динамиката и тенденциите в развитието на основни макроикономически показатели.
- Очертаване на динамиката и тенденциите в развитието на основни показатели, свързани със застраховането.
- Анализирание на връзката между развитието на застраховането и макроикономически показатели като брутен вътрешен продукт, общ доход, заетост и инвестиции.
- Очертаване на някои възможности за разширяване обема на застрахователната дейност и увеличаване на нейния дял в икономиката на страната.

4. Изследователска теза

При така формулираните обект, предмет, цел и задачи на дисертационния труд **основната изследователска теза е, че са налице възможности за разширяване обема на застрахователната дейност и за увеличаване на нейния дял в националната икономика.**

5. Методология изследването

За постигане на изследователската цел и решаване на съответните задачи са използвани методи за анализ и синтез, дедукция и индукция, сравнително описание и др.

Основните статистически данни за анализите в отделните части на дисертационния труд са заимствани от официално публикуваните данни на Националния статистически институт, Комисията за финансов надзор,

Българската народна банка, Националният осигурителен институт, Евростат. Данните са обработени с програмния продукт Microsoft Office Excel 2010.

6. Ограничения на изследването

Състоянието и развитието на застрахователната дейност могат да се оценят чрез редица показатели като например: размер на събраните брутни премии; брой на заетите лица в застраховането; инвестиции на застрахователните дружества; размер на техническите резерви; застрахователни плащания, концентрация на застрахователния пазар и др.

В настоящия труд са разгледани само показателите: брутен премиен приход; заети лица в застраховането; инвестиции на застрахователните дружества; застрахователни плащания. Те са пряко обвързани с макроикономическите показатели: брутен вътрешен продукт; заетост; общ доход; инвестиции. За нуждите на анализа е необходимо да се очертаят динамиката и тенденциите в развитието на посочените показатели и техните дялове. Това ще даде възможност на по-късен етап от изследването да се проследи връзката между застраховането и някои от по-важните общоикономически показатели.

7. Аprobация на изследването

Дисертационният труд е обсъден на заседание на катедра „Застраховане и социално дело“ при Стопанска академия „Д. А. Ценов“ – Свищов. Части от изследването са представени на научни форуми и са публикувани в специализирани научни издания.

II. СТРУКТУРА И СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Дисертационният труд се състои от увод, изложение в три глави, заключение, библиография и приложения. Общият обем на увода, трите глави и заключението е 183 страници. Изложението е онагледено с 30 таблици и 24 фигури.

В дисертационния труд се включват още: декларация за оригиналност и достоверност; библиография и приложения.

Дисертационният труд е структуриран по следния начин:

Увод

Първа глава. Основни характеристики на пазарната икономика

1. Икономиката като система
  - 1.1. Същност на икономиката
  - 1.2. Характеристика на българската икономика
2. Показатели за измерване на икономическата дейност
  - 2.1. Брутен вътрешен продукт
  - 2.2. Заетост и безработица
  - 2.3. Инвестиции
3. Динамика на икономическата дейност в България
  - 3.1. Развитие на брутния вътрешен продукт
  - 3.2. Развитие на общия доход
  - 3.3. Развитие на икономически активното население
  - 3.4. Развитие на инвестициите

Втора глава. Застраховането в контекста на съвременната икономика

1. Рискът в съвременните икономически условия
2. Същност на управлението на риска
  - 2.1. Понятие за управление на риска
  - 2.2. Мероприятия за управление на риска
    - 2.2.1. Същност и особености на превенцията
    - 2.2.2. Финансиране на загубите от случайни събития

- 2.2.3. Същност на застраховането и неговата роля за управлението на риска
- 3. Състояние и развитие на застрахователната дейност в България
  - 3.1. Брутен премиен приход
    - 3.1.1. Постановка на проблема
    - 3.1.2. Брутен премиен приход в общото застраховане
    - 3.1.3. Брутен премиен приход в животозастраховането
  - 3.2. Застрахователни плащания
    - 3.2.1. Постановка на проблема
    - 3.2.2. Застрахователни плащания в общото застраховане
    - 3.2.3. Застрахователни плащания в животозастраховането
  - 3.3. Заети лица в застраховането
    - 3.3.1. Заети лица на трудов договор
    - 3.3.2. Заети на граждански договор
      - 3.3.2.1. Статут на застрахователния посредник
      - 3.3.2.2. Състояние и развитие на посредническата мрежа
  - 3.4. Инвестиции на застрахователните дружества
    - 3.4.1. Същност и особености
    - 3.4.2. Състояние на инвестициите на застрахователните дружества

Трета глава. Перспективи за повишаване ролята на застраховането като част от икономиката

- 1. Връзка между някои по-важни показатели, характеризиращи развитието на застраховането и икономиката
  - 1.1. Общ размер на брутния премиен приход и брутен вътрешен продукт
  - 1.2. Общ размер на застрахователните плащания и общ доход на лицата
  - 1.3. Заети в застраховането и обща заетост
  - 1.4. Инвестиции на застрахователните дружества и общ размер на инвестициите в страната
- 2. Възможности за разширяване обема на застрахователната дейност и увеличаване на нейния принос за развитието на националната икономика
  - 2.1. Разширяване обема на застрахователната дейност чрез развитие на здравното застраховане

- 2.2. Разширяване на обема на застрахователната дейност чрез развитие на пенсионното застраховане
- 2.3. Разширяване на обема на застрахователната дейност чрез развитие на застраховка срещу безработица
- 3. Въвеждане на задължителна застраховка срещу климатични промени като възможност за нарастване на дела на застраховането в икономиката на страната
  - 3.1. Значение на задължителното застраховане за икономиката на страната
  - 3.2. Застраховка срещу климатични промени

Заключение

Декларация за оригиналност и достоверност

Библиография

Приложения

III. КРАТКО ИЗЛОЖЕНИЕ НА СЪДЪРЖАНИЕТО И РЕЗУЛТАТИТЕ ОТ ИЗСЛЕДВАНЕТО

Увод

Уводната част на дисертационния труд съдържа обосновка на актуалността и значимостта на темата. В нея са дефинирани обектът и предметът на изследването и е формулирана изследователската теза. Обособена е основната цел, формулирани са задачите за нейното осъществяване и е представена методология на изследването.

Първа глава. Основни характеристики на пазарната икономика

Първа глава на дисертационния труд е разработена в обем от 43 страници и е структурирана в параграфи както следва:

Параграф 1. Икономиката като система, в който са включени два подпараграфа 1.1. Същност на икономиката и 1.2. Характеристика на българската икономика.

В първи подпараграф се разглежда същността на икономиката. В зависимост от различни критерии са обособени отделни групи видове икономика. Изведени са и основните ключови икономически проблеми (какво, как и за кого да се произвежда) и тяхното решаване. По отношение на различните механизми за решаване на ключовите проблеми са обособени няколко алтернативни типа икономически системи, а именно: традиционна; централно-управлявана; частно-пазарна и смесена. Посочени са няколко основни цели на икономическата политика (стабилност на цените; високо равнище на заетост; поддържане на положителни външнотърговски баланси и устойчив икономически растеж), чиято приоритетност на изпълнение зависи от конкретното състояние, в което се намира съответната икономика.

Във втори подпараграф вниманието е насочено към характеристиката на българската икономика. Акцентът е поставен върху прехода на България към пазарна икономика и неговите характеристики. Направен е анализ на симптомите на икономическата криза през 1996 година и необходимите мерките за излизане от нея, като вниманието се насочва върху въвеждането на валутния борд. Внимание е обърнато и на присъединяването на България към Европейския съюз и резултата от това присъединяване.

Параграф 2. Показатели за измерване на икономическата дейност се състои от три подпараграфа: 2.1. Брутен вътрешен продукт; 2.2. Заетост и безработица и 2.3. Инвестиции.

В първия подпараграф обект на разглеждане е брутният вътрешен продукт като един от най-важните показатели, определящи развитието на една икономика. Въпреки широкото му разпространение, той не се счита за съвършен измерител на развитието на икономиката, тъй като има редица

недостатъци, които са разгледани подробно. Съществуват три основни подхода за измерване на brutния вътрешен продукт: производствен, доходен и разходен, които водят до еднакъв резултат, тъй като се пресмята една и съща величина. Brutният вътрешен продукт може да се представи в номинално и реално изражение, като преобразуването на номиналния в реален brutен вътрешен продукт става с помощта на т.нар. дефлатор. Разграничават се още потенциален и фактически brutен вътрешен продукт. Внимание в подпараграфа е обърнато на показателя „brутен вътрешен продукт на глава от населението” и на дохода на населението.

Във *втори подпараграф* се разглеждат показателите „заетост“ и „безработица“. В относително изражение равнището на заетост се измерва чрез коефициента на заетост. Обособени са факторите, от които зависи равнището на заетост, а именно: състояние на икономиката; структурни промени; демографски промени и социална политика на държавата. Внимание е обърнато на положителното влияние върху отделния индивид и върху икономиката от повишаването на заетостта.

Безработицата също е важен показател за икономическото състояние на една страна. Нормата на безработица е изразена чрез коефициента на безработица. Разгледани са видовете безработица според причините, които я пораждат (фрикционна; структурна; циклична и сезонна). Внимание е обърнато на последствията от безработицата, които могат да бъдат неикономически и икономически.

Обект на разглеждане в *трети подпараграф* са инвестициите като основен фактор за постигането и поддържането на устойчив икономически растеж. Акцентът е поставен върху същността, видовете и източниците на инвестиции.

Параграф 3. Динамика на икономическата дейност в България е структуриран в четири подпараграфа: 3.1. Развитие на brutния вътрешен

продукт; 3.2. Развитие на общия доход; 3.3. Развитие на икономически активното население и 3.4. Развитие на инвестициите.

В първи подпараграф въз основа на данни от официалната статистика се установява, че за периода 2007-2015 година се наблюдава непрекъснат икономически растеж както спрямо базисната година, така и спрямо всяка следваща година. Изключение е само 2009 година, когато вследствие на финансовата криза се отчита отрицателен темп на изменение. През 2015 година спрямо 2007 година брутният вътрешен продукт се е увеличил с 22,4 млн. лв. или с 35%.

Прирастът на брутния вътрешен продукт в номинално изражение не отчита промените в цените и следователно не е показателен за действителния икономически растеж. Реалните темпове на брутния вътрешен продукт през повечето години от периода 2007-2015 година са по-ниски от номиналните. Най-висок реален прираст се наблюдава през 2008 година (5,8%). През 2009 година вследствие на световната финансова криза спадът на номиналния брутен вътрешен продукт е 0,3%, докато спадът на реалния е с 5%. В следващите години икономиката ни сравнително бързо се стабилизира, показвайки малък, но постоянен растеж.

По отношение на трите основни сектора, формиращи брутния вътрешен продукт, през анализирания период се наблюдава увеличение. През 2015 година услугите имат най-голям принос, следвани от индустрията и селското стопанство.

Във **втори подпараграф** статистическите данни показват, че с изключение на 2010 година и 2014 година се наблюдава трайна тенденция към повишаване на общия доход на лице от домакинство. Спрямо началото на периода (2007 година) през 2015 година той се е повишил с 1848 лв. или с 59,5%.

В началото на периода номиналните доходи растат с темпове, значително по-високи от тези на реалните. Разминаването идва от разликата

в средногодишната инфлация. През 2010 година е налице отрицателен темп на прираст както при номиналните (-1,2%), така и при реалните доходи (-3,7%). През следващите три години (2011-2013 година) по отношение на номиналните доходи се наблюдава положителна тенденция, но през 2014 година отново се отчита намаление, като е налице отрицателен темп на прираст. По отношение на реалните доходи през 2011 година отново се наблюдава отрицателен темп на прираст (-0,5%), но от 2012 до 2015 година те са с положителен знак.

През разглеждания период, освен измененията в размера на общия доход, се наблюдава изменение на неговата структура. Основен приходоизточник на домакинствата за целия разглеждан период е работната заплата. На следващо място се нареждат социалните трансфери, включващи пенсиите, обезщетенията за безработни, семейните добавки, както и други социални помощи.

В *трети подпараграф* се посочва, че за периода 2007-2015 година по отношение на числеността на икономически активното население се наблюдават години на увеличаване и спадове, като последните преобладават. Най-голямо увеличаване на работната сила е налице през 2008 година, а най-голям спад през 2015 година. През 2015 година спрямо 2007 година по отношение на коефициента на икономическа активност се наблюдава спад от 12,2 пункта.

През наблюдавания период 2007-2015 година броят на заетите намалява с 220,7 хиляди души или с 6,8%. Най-голям е броят на заетите през 2008 година (3360,7 хил. души или 3,3% нарастване, спрямо предходна година).

След 2008 година по отношение на коефициента на заетост се наблюдава спад, достигайки 46,6% през 2012 година. От 2013 до 2015 година се наблюдава плавно увеличаване, като през 2015 година коефициентът е 49,1%, с което изпреварва нивата си от 2007 година (49%).

През 2015 година в структурата на заетите по икономически сектори с най-висок дял са заетите лица в сектора на услугите, следвани от индустрията и аграрния сектор.

Данните за безработицата показват, че от 2009 до 2013 година тя непрекъснато нараства (с 198,3 хил. души или с 1,8%). За пръв път от началото на кризата, нивото на безработица бележи спад през 2014 година – с 11,9% спрямо предходната година. През периода 2007-2015 година броят на безработните се увеличава с 64,9 хил. души или с 27,0%. В периода 2007-2015 година коефициентът на безработица се увеличава с 2,2 пункта.

Данните показват, че равнището на безработица не е еднакво за отделните групи от населението. Една от най-силно пострадалите от безработицата е тази на младежите между 18-24 години, а също така и на лицата в предпензионна възраст. Най-слабо засегнати от безработицата са лицата с висока степен на образование, т.е. тези с висше образование.

В *четвърти подпараграф* се проследява развитието на инвестициите за периода 2007-2015 година, което се характеризира с години на спадове и нарастване. Най-голям спад е налице през 2009 година и 2010 година (с 27,7% и 23,8% спрямо предходните години). През следващите две години се наблюдава слабо увеличаване на инвестициите, придружено със спад през 2013 година. През 2014 и 2015 година отново се наблюдава увеличаване (с 11,2% и 5,3% спрямо предходните години).

През 2015 година в структурата на инвестициите по икономически сектори с най-висок дял са инвестициите в сектора на услугите, следвани от индустрията и аграрния сектор.

В обобщение на казаното в първа глава може да се посочи, че като водещи показатели, характеризиращи състоянието на икономиката в една страна, биха могли да се разгледат: брутният вътрешен продукт; общият доход; заетостта; инвестициите.

По отношение на brutния вътрешен продукт през периода 2007-2015 година се наблюдава непрекъснат икономически растеж. Изключение е само 2009 година, когато вследствие на финансовата криза е отчетен отрицателен темп на изменение. В трите основни сектора, формиращи brutния вътрешен продукт, през анализирания период е налице увеличаване, като най-голям принос имат услугите, следвани от индустрията и селското стопанство.

През разглеждания период, с изключение на 2010 година и 2014 година, се наблюдава трайна тенденция към повишаване на общия доход на лице от домакинството. Основен приходоизточник на домакинствата за целия разглеждан период е работната заплата, следвана от социалните трансфери, включващи пенсиите, обезщетенията за безработни, семейните добавки, както и други социални помощи.

По отношение на числеността на икономически активното население за периода 2007-2015 година се наблюдават години на увеличаване и спадове, като последните преобладават. Отчетеното намаление се дължи най-вече на глобалната криза, чийто ефект се свързва със сериозен спад на заетостта и ръст на безработицата. През 2015 година в структурата на заетите по икономически сектори с най-висок дял са заетите лица в сектора на услугите, следвани от индустрията и аграрния сектор. При безработицата се наблюдава трайна тенденция към нейното увеличаване.

Равнището на безработица не е еднакво при отделните групи от населението. Възрастовата група и степента на образование са от съществено значение за това до каква степен даден субект е заплашен от загубата на работното си място. Най-засегнати от безработицата са младежите и лицата в предпенсионна възраст.

Инвестициите в страната също се характеризират с години на спадове и увеличаване. Като основна причина за това може да се посочи финансовата криза. Структурата на инвестициите в трите основни

икономически сектора за наблюдавания период показва доминиращата роля на сектора на услугите, следвани от индустрията и аграрния сектор.

Втора глава. Застраховането в контекста на съвременната икономика

Втора глава на дисертационния труд е разработена в обем от 52 стандартни страници и е структурирана в три параграфа както следва:

В параграф 1. Рискът в съвременните икономически условия са очертани различните аспекти на термина „риск“. Направено е предварително уточнение, че в дисертационния труд под „риск“ ще се разбират отделните, индивидуални потенциални събития, които застрашават живота и имуществата на субектите и които при определени условия могат да им причинят загуба. Отделено е внимание на рисковете, на които са изложени домакинствата, предприятията, държавата.

Параграф 2. Същност на управлението на риска е разработен в два подпараграфа: 2.1. Понятие за управление на риска и 2.2. Мероприятия за управление на риска, включващ 2.2.1. Същност и особености на превенцията; 2.2.2. Финансиране на загубите от случайни събития и 2.2.3. Същност на застраховането и неговата роля за управлението на риска.

В *първи подпараграф* се разглежда същността на понятието „управление на риска“ и неговите общи характеристики.

Във *втори подпараграф* се посочват начините за управление на риска: предпазване от възникване на загуби (превенция); ограничаване на последиците от вече възникнали загуби (репресия); самофинансиране на загубите; ползване на заемни средства чрез кредит; прехвърляне на риска върху друг субект чрез застраховане.

В 2.2.1. се разглежда същността на понятието превенция и формите, в които тя се среща (предпазване и репресия).

В 2.2.2. акцентът е поставен върху същността на самофинансирането на загубите от случайни събития. Разгледани са двата начина за покриване

на загубите за сметка на предприятието: извънпланово покриване на загубите и планирано покриване. Посочени са възможностите за финансово компенсиране на загубите: покриване на загубите от собствени средства; образуване на резервен фонд и използването на заемни средства. Вниманието е насочено към техните предимствата и недостатъци.

В 2.2.3. се акцентира върху значението на застраховането и неговата роля за управлението на риска. Разгледани са различни дефиниции за същността на застраховането и неговите характеристики. Посочена е основната функция на застраховането, а именно възмездителната, а също така и допълнителните му функции (акумулираща, превантивна, репресивна, спестовна и сервизна). Подчертани са предимствата на застраховането като начин за противодействие на риска.

Параграф 3. Състояние и развитие на застрахователната дейност в България на втора глава на дисертационния труд е структуриран в четири подпараграфа: 3.1. Брутен премиен приход, включващ: 3.1.1. Постановка на проблема; 3.1.2. Брутен премиен приход в общото застраховане и 3.1.3. Брутен премиен приход в животозастраховането; 3.2. Застрахователни плащания, включващ: 3.2.1. Постановка на проблема; 3.2.2. Застрахователни плащания в общото застраховане и 3.2.3. Застрахователни плащания в животозастраховането; 3.3. Заети лица в застраховането, включващ: 3.3.1. Заети лица на трудов договор; 3.3.2. Заети на граждански договор, включващ: 3.3.2.1. Статут на застрахователния посредник и 3.3.2.2. Състояние и развитие на посредническата мрежа; 3.4. Инвестиции на застрахователните дружества, включващ: 3.4.1. Същност и особености и 3.4.2. Състояние на инвестициите на застрахователните дружества.

В първи параграф е отделено внимание на брутния премиен приход.

В подпараграф 3.1.1. е посочена икономическата същност на премийния приход, която се проявява във факта, че той формира част от националния доход. Статистическите данни за българския застрахователен

пазар показват, че в резултат на световната финансова криза застрахователните дружества четири поредни години (от 2009 до 2012 година) регистрират спад на brutните си премийни приходи. През 2013 година се появяват първите симптоми за възстановяване на застрахователния пазар и застрахователните дружества регистрират ръст. За 2015 година спрямо 2007 година brutните премийни приходи са се увеличили с 443,96 млн. лв. или с 29,2%.

В *подпараграф 3.1.2.* се акцентира върху brutния премиен приход в общото застраховане. Данните показват, че в резултат на световната финансова криза от 2007 година в продължение на четири години (2008 до 2012 година) у нас общозастрахователните дружества регистрират спад на приходите с около 200 млн. лв. или с близо 13%. От 2013 година пазарът се възстановява и дружествата, работещи по общо застраховане, отчитат ръст на brutните си премийни приходи с 87,4 млн. лв. или с 6,5%. През 2015 година спрямо 2007 година е налице ръст от близо 304,5 млн. лв. или с 24%.

Увеличението на премийния приход по общо застраховане се дължи предимно на автомобилното застраховане (формира близо 70% от премийния приход по общо застраховане). Най-популярна е застраховка „Гражданска отговорност на автомобилистите“. През 2015 година спрямо 2007 година увеличението на премийния приход е с 90,6% или с 280,6 млн. лв.

По отношение на застраховка „Автокасco“ за 2015 година спрямо базисната 2007 година се наблюдава спад със 75,9 млн. лв. или с 13,5%.

На следващо място по значимост на база размера на премийния приход е застраховка „Пожар и природни бедствия“. За 2015 година спрямо 2007 година увеличението на премийния приход е с 66,2 млн. лв. или с 36,4%.

Приходът по другата имуществена застраховка „Други щети на имуществото“ през разглеждания период се характеризира с години на

увеличаване и спадове. За периода 2007-2015 година по отношение на премиения приход по този вид застраховка в налице трайна тенденция към намаляване.

На останалите 14 вида застраховки от раздел „Общо застраховане” се падат 12% от приходите на общозастрахователните компании.

В *подпараграф 3.1.3.* се посочва, че с изключение на 2009 година периодът 2007-2015 година се характеризира със значително увеличаване на премиения приход, регистриран от животозастрахователните компании. За 2015 година спрямо 2007 година се наблюдава увеличаване с 139,5 млн. лв. или с 55,3%. Това увеличение се дължи преди всичко на застраховка „Живот и рента“. За 2015 година спрямо 2007 година нарастването на brutния премиен приход по застраховката е с 53,4% или с 98,5 млн. лв.

Застраховка „Злополука” е следващата по пазарен дял, от която животозастрахователните бранш реализира значителни приходи. За целия анализиран период премиеният приход по съответния вид застраховка е нараснал с 1,9 млн. лв. или с 9,2% .

Най-голям спад на премиения приход при застраховка „Живот”, свързана с инвестиционен фонд през разглеждания период 2007-2015 година е налице през 2009 година (42,1% спрямо предходна година), което е резултат от намаление на потребителския интерес, вследствие от проявлението на финансовата криза. Най-голямо увеличение се наблюдава през 2015 година.

Обект на разглеждане във *втори подпараграф* са застрахователните плащания.

В *подпараграф 3.2.1.* внимание е обърнато на застрахователните плащания общо за застрахователния пазар. Застрахователните плащания, с изключение на 2011 година, в която е отчетен спад от 5,8% спрямо предходна години, регистрират непрекъснато увеличаване. През 2015 година спрямо 2007 година увеличаването е с 498 млн. лв. или с 94,03%.

В *подпараграф 3.2.2.* се посочва, че от 2007-2011 година по отношение на плащанията по общо застраховане се наблюдават години на увеличаване и спад. Най-голям е растежът през 2008 година (31,6% спрямо предходна година), а най-големият спад е през 2011 година (6,6%, спрямо предходна година). От 2012 до 2015 година се наблюдава нарастване в размера на плащанията, като най-голямо е увеличението през 2014 година (15,0%, спрямо предходна година).

Най-голям е размерът на обезщетенията, изплатени по застраховка „Каско” на МПС. За 2015 година спрямо 2007 година плащанията по застраховка „Каско” на МПС са се увеличили със 110,2 млн. лв. или с 43,3%.

На следващо място е застраховка „Гражданска отговорност на автомобилистите”. За 2015 година спрямо 2007 година плащанията са се увеличили с 318,8 млн. лв. или със 168,6%.

В периода 2007-2011 година по отношение на застрахователните плащания по застраховка „Пожар и природни бедствия” се наблюдават години на нарастване, редуващи се с такива на спад. За 2015 година спрямо 2007 година увеличаването на плащанията е с 58 млн. лв. или със 191,1%.

За 2015 година спрямо 2007 година увеличението на застрахователните плащания застраховка „Щети на имуществото” е близо 10 млн. лв. или със 160,4%.

В *подпараграф 3.2.3.* данните от официалната статистика показват, че през първите пет години от разглеждания период се наблюдават увеличения и спадове на застрахователните плащания по животозастраховане. Най-голямо нарастване се наблюдава през 2008 година (20,1%), последвано от спад през 2009 година (2,3%). През следващите две години отново е налице увеличение, придружено от спад. За периода 2011-2015 година се отчита плавно нарастване на застрахователните плащания с всяка следваща година. Увеличението за 2015 година спрямо 2007 година е 76,6 млн. лв. или с 97,9%.

При застраховката „Живот” и рента, с изключение на 2009 година, се наблюдава постоянно увеличение на изплатените застрахователни суми. Към 2015 година те възлизат на 116 млн. лв., което е с 91% повече спрямо изплатените суми през 2007 година.

По отношение на застраховка „Живот”, свързана с инвестиционен фонд в застрахователите плащания най-голям спад е налице през 2012 година и 2013 година (съответно 23,9 % и 19,7% спрямо предходните години), а най-голямо увеличение се забелязва през 2015 година – 114,2%, спрямо предходната година. Увеличението на застрахователните плащания за 2015 година спрямо 2007 година е 8,5 млн. лв. или 145,9%.

Обект на разглеждане в *трети подпараграф* са заетите лица в застраховането

В *подпараграф 3.3.1.* е посочена същността на застрахователната работа и нуждата от служители, които да сключват застрахователни договори, да администрат цялата дейност и да уреждат плащанията при настъпване на застрахователен случай.

Акцентът е поставен върху заетите на трудов договор. Направено е сравнение между заетите на трудов договор и броя на застрахователните дружества в общото застраховане за периода 2007-2015 година. По аналогичен начин е направено сравнение между заетите на трудов договор и броя на застрахователните дружества, работещи по застраховане „Живот”.

В *подпараграф 3.2.*, респективно *подпараграф 3.3.2.1.* са дефинирани статута на застрахователните посредници и техните задължения. Обособени са видовете застрахователни посредници (застрахователни агенти и застрахователни брокери) и техните характеристики.

В *подпараграф 3.3.2.2.* е посочен броят на застрахователните агенти за периода 2007-2015 година. През 2008 година е налице най-голям брой на застрахователните агенти, след което се наблюдава устойчиво намаление. От 2008 година до 2015 година е регистриран спад с над 57%. Като основна

причина за понижението на броя на застрахователните агенти може да се посочи намалението на агентите-физически лица. За периода 2007-2015 година броят на застрахователните агенти – физически лица е намалял с 30791 или с 68,53%. За разлика от физическите лица, чийто брой намалява постоянно след 2008 година, при застрахователните агенти – юридически лица изменението е противоположно. Броят им от 2007 година до 2010 година рязко се увеличава (с 223,8%), след което се наблюдава по-плавно, но устойчиво нарастване. Общото увеличение от 2007 година до 2015 година е с малко над 275%, като тенденцията е броят на застрахователните агенти – юридически лица да продължава да се увеличава.

При едноличните търговци, за разлика от застрахователните агенти – физически и юридически лица, измененията са разнопосочни. От 2007 година до 2010 година се наблюдава ръст в броя застрахователните агенти – еднолични търговци с относително високи темпове. Увеличението за тези 4 години е почти 68%, като след това е налице постоянен спад.

За разлика от застрахователните агенти, чийто общ брой намалява като цяло, е налице увеличение на броя на застрахователните брокери. Това е и едно от основанията да се твърди, че те са намерили трайно своето място на нашия застрахователен пазар. За 2015 година спрямо 2007 година брокерите са се увеличили със 163 или с 69,36%.

В подпараграф 3.4. са разгледани инвестициите на застрахователните дружества.

В подпараграф 3.4.1. се подчертава, че застрахователните дружества се определят като едни от най-големите институционални инвеститори. Основен източник за инвестиции на застрахователните дружества са записаният капитал на дружеството или еквивалентни фондове, неговите резерви и печалбата му. Застрахователните дружества са задължени да формират общи и технически резерви. Най-голям дял в инвестиционния процес осигуряват техническите резерви, като в общото застраховане този

дял се пада на резервата за предстоящи плащания и пренос-премийния резерв, а в животозастраховането – на математически резерв и на капитализираната стойност на пенсиите. Инвестиционният режим на застрахователното дружество зависи от неговия статут по отношение на възможността да работи на единния пазар. Застрахователите, които имат право на достъп до единния пазар, не могат да бъдат задължени да инвестират в конкретни категории активи, т.е. не съществуват ограничения за инвестиционната им дейност. За разлика от тях, застрахователите без право на достъп до единния пазар са длъжни да осигурят постоянно покритие на brutния размер на техническите резерви със съответните активи. В подпараграфа са разгледани активите, които застрахователното дружество може да използва за покриване на техническите резерви, направленията, в които могат да бъдат (такива, които нямат връзка със застрахователната работа, и такива, които са свързани с нея) и правилата, които застрахователното дружество трябва да спазва при диверсификацията на активите за покриване на техническите резерви. Те важат само за застрахователи, които нямат достъп до единния европейски пазар.

В *подпараграф 3.4.2.* се проследява състоянието на инвестициите на застрахователните дружества. Счетоводните баланси на застрахователните дружества, публикувани от Комисията за финансов надзор, съдържат данни, свързани с инвестициите на застрахователите, работещи по общо застраховане и по животозастраховане. Данните показват, че инвестициите на застрахователните дружества бележат непрекъснат растеж както по отношение на базисната година, така и спрямо всяка една от предходните години. Увеличението им в абсолютно изражение към 2015 година спрямо базисната 2007 година е над един милиард лева (1241,21 млн. лв.), което представлява ръст от 82,13%. Като причини за непрекъснатото нарастване на инвестициите може да се посочи, че застрахователните дружества генерират по-голям размер на техническите резерви. За периода 2007-2015

година размерът на техническите резерви непрекъснато нараства. Увеличението им за 2015 година спрямо 2007 година е с 1150,02 млн. лв. или със 110,14%. До 2015 година е налице непрекъснат растеж не само спрямо базисната, но и спрямо всяка преходна година от периода.

Инвестициите извършват както общозастрахователните, така и животозастрахователните дружества. Като цяло се наблюдава увеличение на инвестициите и в двата раздела застраховане, но се забелязват различия в динамиката на изменение във времето. През разглеждания период 2007-2015 година измененията в инвестициите на общозастрахователните дружества бележат тенденция към увеличение. То се наблюдава за всяка една от разглежданите години спрямо предходни периоди, с изключение на 2012 година, през която се наблюдава слаб спад (-0,28%). Най-значителни увеличения на инвестициите са отчетени през периода 2007-2009 година, след което нарастването е с по-бавни темпове в резултат на сътресенията на капиталовите пазари, породени от световната финансова криза. Към 2015 година са инвестирани с 621,7 млн. лв. (74,1%) повече спрямо базисната 2007 година.

За периода 2007-2015 година инвестициите на животозастрахователните дружества са се увеличили с 619,5 млн. лв. или с 92,2%. От 2008 до 2010 година се наблюдава увеличение на инвестициите, но със забавящи се темпове, като през 2011 година дори е налице спад от 2,5% спрямо предходната година. След това има ръст на инвестициите, като той е най-значителен през 2014 година – 16,5%.

Като обобщение на казаното във втора глава, може да се посочи, че състоянието и развитието на застрахователната дейност могат да се оценят чрез редица индикатори, като например: размер на събраните брутни премии; брой на зетите лица в застраховането; инвестиции на застрахователните дружества; застрахователни плащания и др.

По отношение на brutния премиен приход тенденция към динамично пазарно развитие бележат и двата раздела застраховане. Преобладаващ е делът на общото застраховане в общия премиен приход (80-87%), спрямо делът на животозастраховането (13-20%).

През разглеждания период (2007-2015 година) преобладава делът на застрахователните плащания по общо застраховане (85-89%), спрямо застрахователните плащания по животозастраховане (12-15%).

Делът на инвестициите в общото застраховане (52-58%) преобладава спрямо инвестициите в животозастраховането (42-48%). Съпоставката показва значително изоставане в развитието на инвестициите в животозастраховането, като в същото време в световен мащаб те заемат все по-голям дял в сравнение с инвестициите в общо застраховане.

През анализирания период преобладава делът на заетите по граждански договор (81-91%), спрямо заетите по трудов договор (9-19%). Сравнението показва значително изоставане на заетите по трудов договор спрямо тези, заети по граждански договор.

Въпреки очертаните положителни тенденции, свързани с развитието на горепосочените показатели, е необходимо да се търсят потенциални възможности за повишаване дела на застраховането в националната икономика на България и достигането му до стойности, близки до средноевропейските нива.

Трета глава. Перспективи за повишаване ролята на застраховането като част от икономиката

Глава трета от дисертационния труд е разработена в обем от 48 страници и е структурирана в три параграфа, както следва: **Параграф 1. Връзка между някои по-важни показатели, характеризирани развитието на застраховането и икономиката** с четири подпараграфа: 1.1. Общ размер на brutния премиен приход и брутен вътрешен продукт; 1.2.

Общ размер на застрахователните плащания и общ доход на лицата; 1.3. Заети в застраховането и обща заетост и 1.4. Инвестиции на застрахователните дружества и общ размер на инвестициите в страната.

Обект на разглеждане в **параграф 1.** е връзката между някои по-важни показатели, характеризиращи развитието на застраховането и икономиката.

В *първи подпараграф* се посочват показателите, чрез които може да се оцени потенциалът за развитие на застрахователния пазар (брутен премиен приход; застрахователно проникване; застрахователна плътност).

Брутният вътрешен продукт на една страна се формира от приходите на всички икономически агенти, работещи на нейна територия. Застраховането, чрез формирания от него брутен премиен приход, също участва в неговото създаване. От 2009 до 2012 година в резултат на световната финансова криза е налице постоянен спад на брутният премиен приход. Най-голям спад се наблюдава през 2009 година (7,1%), докато спадът при брутният вътрешен продукт е с 0,3%. Това означава, че у нас застраховането много по-силно изпитва последиците от кризата. От 2013 до 2015 година застрахователната дейност се развива с много по-големи темпове, които изчислени на годишна база се движат в рамките на 7,8%-10,7%. Темпът на растеж на брутният вътрешен продукт за същия период се изменя в рамките на 0,5%-3,3%.

Изпреварващото развитие на застраховането спрямо развитието на българската икономика се характеризира с показателя „коэффициент на еластичност”. С изключение на 2009, 2011 и 2012 година коефициентът на еластичност трайно се задържа на равнище над единица.

Мястото на застраховането в икономиката на една страна се характеризира и с показателите застрахователно проникване и застрахователна плътност.

От 2009 до 2012 година се наблюдава непрекъснато намаление по отношение на застрахователното проникване, което се дължи на световната

финансова криза. През 2011 и 2012 година проникването е около 2%. През следващите години застрахователното проникване се увеличава, достигайки 2,3% през 2015 година.

По отношение на застрахователното проникване по общо застраховане от 2009 до 2012 година се наблюдава намаление от 2,0% до 1,6%, т.е. налице е спад от порядъка на 20%. През следващите години се наблюдава леко увеличение на този показател, достигайки 1,8% през 2015 година.

При животозастраховането стойностите на показателя остават сравнително постоянни от 0,4% през 2007 година и 2008 година до 0,3% през периода от 2009 до 2012 година, като през 2013 година и 2014 година отново достига стойностите си от 2007 година, т.е. 0,4%. През 2015 година стойността на показателя нараства до 0,5%.

Размерът на застрахователните вноски, падащи се на човек от населението през анализирания период, бележи тенденция към нарастване. През 2007 година са заделени 199 лв., а през 2015 година този размер достига 274,6 лв., т.е. увеличението е 24,6%.

Застрахователната плътност при двата раздела застраховане, респективно общо и животозастраховане, бележи увеличение. За целия разглеждан период това увеличение при общото застраховане е в рамките на 32,5%, а при животозастраховането – 65,8%.

Въпреки наблюдавания темп на прираст на показателите, характеризиращи застраховането в България, то все още не е достатъчно развито в сравнение със застраховането в страните от Европейския съюз. По отношение на показателя застрахователно проникване България се нарежда на едно от последните места сред европейските страни.

За да достигнем средноевропейските нива, към които би следвало да се стремим, то се очаква застрахователното проникване, което в момента е 2,3%, да се увеличи над три пъти, за да достигне средното ниво в Европа от

7,2%, получено като отношение между brutния премиен приход на страните членки от ЕС-28 (1001,7 млрд. евро) и общия размер на техния брутен вътрешен продукт (13850,2 млрд. евро). Логично тази цел трябва да бъде постигната за сметка на увеличаване премиения приход на застрахователите.

Застрахователното проникване по общо застраховане в нашата страна е 1,8%, а средното за Европа е 2,3%, получено като отношение между brutния премиен приход по общо застраховане на страните – членки от ЕС-28 (314,5 млрд. евро) и общия размер на техния брутен вътрешен продукт (13850,2 млрд. евро). При този раздел застраховане стойността на показателя за България се доближава до средните европейски нива.

Застрахователното проникване по животозастраховане е 0,4%, което е над дванадесет пъти по-малко от средното за Европа, възлизащо на 5% и получено като отношение между brutния премиен приход по животозастраховане на страните – членки от ЕС-28 (687,3 млрд. евро) и общия размер на техния брутен вътрешен продукт (13850,2 млрд. евро).

Достигането на средноевропейските нива на показателя застрахователно проникване, при сегашния размер на БВП на страната, изисква шесткратно увеличение на brutния премиен приход и достигането му до 6,22 млрд. лв., получен като заложеното като цел проникване от 7,2% се умножи по БВП (86,373 млн. лв.) и се раздели на сто.

Същевременно достигането на премиен приход в размер от 6,22 млрд. лв., при сегашния брой на населението в България, би довело до чувствително нарастване стойностите на показателя застрахователна плътност. От 274,6 лв. този показател би нараснал над три пъти, заемайки стойност от 869,5 лв.

В *подпараграф 1.2.* акцентът е поставен върху относителния дял на общия размер на застрахователните плащания и общия доход на лицата. Относителният дял на застрахователните плащания спрямо общия доход на

лицата в България се задържа на ниво над 2,2%. Най-високи стойности се наблюдават през 2015 година (2,9%).

В *подпараграф 1.3.* вниманието е насочено към относителния дял на заетите в застраховането и общата заетост. За периода 2007-2015 година относителният дял на заетите в застраховането спрямо заетите в икономиката се задържа на равнище над 1,1%. Застраховането като икономически сектор има слаба роля във формирането на заетост. Най-голяма роля има през 2008 година (2%). До края на периода се наблюдава постоянен спад. Това намаление се дължи най-вече на световната финансова криза. Намалението на заетостта се наблюдава за страната като цяло, но застраховането по-силно изпитва последиците от кризата. В доказателство може да се посочи фактът, че след 2008 година заетите в застраховането намаляват с много по-големи темпове, отколкото заетите в страната като цяло. В последните три години от периода броят на заетите в страната нараства, докато броят на заетите в застраховането продължава да намалява. По-силно това е изразено при заетите в застраховането, които извършват дейност по граждански договор.

Обект в *подпараграф 1.4.* са инвестициите на застрахователните дружества и общия размер на инвестициите. В България относителният дял на инвестициите в застраховането, спрямо инвестициите в страната след 2010 година, трайно се задържа на равнище над 11%. След 2008 година нараства значимостта на инвестициите на застрахователите за формирането на инвестициите в страната. Най-високи стойности се наблюдават през 2010, 2013, 2014 и 2015 година – около 13%.

Вследствие на световната финансова криза се наблюдава намаление на инвестициите общо за страната, като най-голям спад е налице през 2009 и 2010 година съответно с 27,7% и 23,8%. През посочените години обаче инвестициите на застрахователите нарастват. През следващите две години се наблюдава противоположна тенденция. През 2013 година отново се

наблюдава спад на инвестициите общо и увеличаване на инвестициите на застрахователните дружества. През 2014 година инвестициите общо изпреварват инвестициите на застрахователите, а през 2015 година е налице обратна тенденция.

В **параграф 2.** се подчертава, че съществуват различия относно застрахователното проникване в България и в Европа. В България съотношението между общо застраховане и животозастраховане е 82%:18%. В Европа се наблюдава обратна тенденция, като съотношението между общото застраховане и животозастраховането е 32%:68%. Това би могло да бъде показателно за необходимостта от засилване на животозастраховането в нашата страна, което в Европа оказва по-силно влияние върху европейската икономика.

В *подпараграф 2.1.* вниманието е насочено към демографската криза, нейните характеристики (намаляване и застаряване на населението), както и причините, които са я породили. Една от последиците от застаряването на населението е нарастването броя на хоспитализираните лица. Това оказва съществено влияние върху разходите за здравни грижи, като постигането на стабилен здравен статус изисква значителни по размер средства. Публичният ресурс за здравеопазване е значително по-малък от необходимия и налага търсенето на начини за решаване на проблема с нарастващите разходи за здравеопазване. Един от тях е и здравното застраховане.

Здравното застраховане като елемент на системата на здравеопазване се явява източник на нейното финансиране. Същевременно са посочени и аргументите в тази връзка. Наличието на здравна застраховка помага, от една страна, на пациентите да получат достъп до адекватна и навременна медицинска помощ, а от друга страна, подпомага държавата, намалявайки разходите за здравеопазване.

За нарастващия интерес към здравните застраховки свидетелстват и данните, свързани с застрахователните плащания и с brutния премиен приход. Причината за рязкото увеличаване на плащанията през 2013 година по застраховка „Заболяване”, предлагана от общозастрахователните дружества, е трансформирането на доброволното здравно осигуряване в доброволно здравно застраховане. При застраховка „Заболяване”, предлагана от страна на животозастрахователните компании, от 2013 до 2015 година се наблюдава непрекъснато увеличение, като за целия период то е 372%. Причината за рязкото увеличаване на премиения приход през 2013 година по застраховка „Заболяване”, предлагана от общозастрахователните дружества е същата както при плащанията, а именно трансформирането на доброволното здравно осигуряване в доброволно здравно застраховане. При застраховка „Заболяване”, предлагана от страна на животозастрахователните компании от 2013 до 2015 година се наблюдава непрекъснато увеличение на премиения приход, като за целия период то е 133,9%.

Относителният дял на плащанията по здравни застраховки спрямо разходите за здравеопазване в България след 2013 година непрекъснато се увеличава. Най-висока стойност се наблюдава през 2015 година (1%). Здравното застраховане показва голям потенциал за развитие, породен от факта, че почти половината от разходите за здравеопазване (47% през 2015 г.) са за сметка на личните плащания от гражданите (пациентите). В страните от Европейския съюз този процент варира между 15 и 20 %.

В *подпараграф 2.2.* се акцентира върху пенсионното застраховане като възможност за разширяване на обема на застрахователната дейност. Пенсионната система в България е изправена пред сериозни предизвикателства, които са резултат от демографското застаряване на населението. Съществуват две противоположни тенденции – нарастване на продължителността на живота и намаляване на раждаемостта (Дакова, 2005,

стр. 188), т.е. всяко следващо поколение живее по-дълго от предишното. В днешно време съществуват още няколко неблагоприятни тенденции в демографското и икономическото развитие на нашата страна, поставящи на изпитание държавната пенсионна система: спад в раждаемостта; увеличаване на безработицата; наличие на сива икономика; механичен прираст на населението и други.

За периода 2007-2015 година дефицитът по фондовете на ДОО се увеличава над 3 пъти от -1037,7 млн. лв. през 2007 година на -3610,8 млн. лв. през 2015 година. Приходите от осигурителни вноски във фонд „Пенсии” покриват само половината от разходите за пенсии. Това води до постоянно нарастване на финансовата му зависимост от републиканския бюджет. От 2009 до 2015 година държавата участва във финансирането на фонд „Пенсии” с вноски в размер на 12% от осигурителната база. През 2009 година трансферът от държавния бюджет е в размер от 2069,6 млн. лв., а през 2015 година е 2707,8 млн. лв. (Национален осигурителен институт, 2016, стр. 64).

Поради финансовите трудности на държавната пенсионна система държавната пенсия (въпреки че е вторият приходоизточник след работната заплата) се оказва недостатъчна за осигуряването на нормален живот на пенсионерите. В България повече от половин милион възрастни лица живеят под прага на бедността, като получават минимални пенсии. С цел осигуряване на допълнителен доход след навлизане в надтрудоспособна възраст, все повече лица се ориентират към сключване на пенсионни застраховки (Андреев, За животозастраховането в пазарни условия: Рентно/ пенсионно и здравно застраховане, 2007, стр. 14). По данни на Комисията за финансов надзор брутният премиен приход по пенсионни застраховки през 2007 година е 17,43 млн. лв., а през 2015 година той достига 67,42 млн. лв., т.е. за целия разглеждан период е налице увеличаване с 286,8%.

За нарастващия интерес към пенсионните застраховки през последните години свидетелстват данните за относителния дял и темповете на развитие на пенсионните застраховки спрямо разходите за пенсии. Относителният дял на изплатените суми по застраховка „Пенсия и рента” спрямо разходите за пенсии от 2008 до 2011 година се задържа на равнище 0,1%. От 2012 до 2015 година е налице плавно увеличение, като най-високи стойности се наблюдават през 2015 година в рамките на 0,4%.

В *подпараграф 2.3.* вниманието е насочено към застраховка „Безработица”. Акцентът е поставен върху видовете застраховки срещу безработица. Първата е свързана с изплащане на кредит, а втората се разглежда като самостоятелен продукт. Очертани са основните разлики между двата вида застраховки, а също така и основните им недостатъци и предимства. Посочени са причините, поради които тя не е въведена по-рано.

Акцент в **параграф 3.** е въвеждането на задължителна застраховка срещу климатични промени като възможност за нарастване на дела на застраховането в икономиката на страната.

В *подпараграф 3.1.* се акцентира върху значението на задължителното застраховане върху икономиката на страната. Направена е характеристика на доброволното застраховане и на задължителното застраховане. Посочени са задължителните застраховки в България според Кодекса на застраховането („Гражданска отговорност на автомобилистите” и „Злополука” на пътниците в средствата за обществен транспорт). Отделено е внимание и на останалите задължителни застраховки у нас, постановени по силата на наредби и закони. Най-често това са задължителни застраховки на професионална отговорност на различни категории лица: нотариуси; адвокати; частни съдебни изпълнители; брокери; туроператори; синдици; превозвачи; регистрирани одитори и др. Подчертани са характеристиките на задължителните застраховки, както и причините за съществуване на задължително застраховане.

Обект в *подпараграф 3.2.* е застраховката срещу климатичните промени. Вниманието е насочено към изменението на климата и факторите, които оказват влияние върху него. Анализирани са броят на кризисните събития в България, на установените щети, средствата за възстановяване и разходите за спасителни и неотложни аварийни работи, а също така и непокрытите установени щети. Разгледано е съотношението между установените щети и изплатените обезщетения по застраховка „Пожар и природни бедствия. Установено е, че въпреки непрекъснатото нарастване на изплатените обезщетения по застраховката през разглеждания период 2010-2015 година те заемат неголяма част от общия размер на настъпилите и установени щети. Съотношението между установените щети и изплатените обезщетения по посочения вид застраховка за 2010 година е около 39%, през следващата година този процент намалява, достигайки 6,3%. През 2012 година отново е налице увеличаване, придружено от намаляване през 2013 година. През следващите две се наблюдава плавно нарастване, достигайки 36,8% през 2014 година и 46,1% през 2015 година. Въпреки нарастването на процента на изплатените обезщетения за 2015 година, около 100 млн. лв. от установените щети не са застраховани. Изплащането на тези щети затруднява държавата, като в същото време потенциалът на застраховането не е използван напълно. При евентуално задължително застраховане на тези щети домакинствата и предприятията своевременно биха преодолели финансовите си трудности, а също така правителството и общините биха си спестили допълнителни разходи, свързани с компенсиране на загубите от внезапно настъпило събитие.

Освен ресурсите, отпуснати от правителството, и собствените средства на лицата, е необходимо да се търсят и други алтернативи за финансово компенсиране на засегнатите физически и юридически лица като европейски помощи, заеми и застраховане. Тук обаче е поставен акцент върху същността на застраховането и неговите предимства пред вариантите

за финансиране след настъпило събитие, включително помощи, заеми и др. Направено е предложение за въвеждане на задължителна застраховка срещу климатични промени, като са аргументирани предимствата от нейното прилагане. По този начин, задължителното застраховане срещу бедствия ще подпомогне: образуването на по-големи съвкупности; извършването на по-точни актюерски изчисления, ще позволи калкулирането на по-ниска комисиона за посредниците, поддържането на по-малък размер на разноските за издръжка на дейността на застрахователите; ще доведе до подобряване на последващото разпределение и преразпределение на риска.

Втора възможност за компенсиране на големия размер на щетите от настъпили природни бедствия е създаването на застрахователни сдружения при бедствия (катастрофичен пул).

В обобщение на казаното в трета глава може да се посочи, че перспективите за развитие на застраховането като част от националната икономика могат да се търсят в разглеждане на връзката между: застрахователните плащания и общия доход; инвестициите на застрахователните дружества и общия размер на инвестиции в страната; заетите в застраховането и общата заетост; brutния премиен приход и brutния вътрешен продукт.

През последните години се наблюдава нарастване на размера на получените застрахователни плащания като дял от общия доход на лицата. Това би могло да се характеризира не само с по-голям брой настъпили застрахователни събития, но и като по-голяма степен на застрахователна култура и по-висока степен на развитие на обществото.

Инвестициите на застрахователните дружества през целия анализиран период бележат положителна динамика, дори в периоди на криза, когато инвестициите в страната като цяло спадат. Това очертава значимостта на застрахователите като сериозни институционални инвеститори.

Застраховането като икономически сектор има слаба роля във формирането на заетост. Най-значима е тя през 2008 година, като през следващите години се наблюдава постоянен спад, което се дължи най-вече на световната финансова криза. Намалението на заетостта вследствие на кризата се наблюдава за страната като цяло, но застраховането по-силно изпитва последиците от нея. По-ярко това е изразено при заетите в застраховането, които извършват дейност по граждански договор. Данните за заетостта обаче най-вероятно не показват реалното състояние. Застрахователните брокери, регистрирани като един юридически субект, обикновено ползват труда на няколко, дори над 200 служители. Същото важи и за застрахователните агенти-юридически лица.

В България общото застраховане има доминираща роля в сравнение с животозастраховането. В Европа обаче се наблюдава точно обратният факт. Един от начините за достигане на средноевропейското статукво у нас е засилването на мащабите на животозастраховането. Принципно, увеличаването на застрахователното проникване е възможно чрез увеличаване размера на брутния премиен приход. По линия на животозастраховането това може да се осъществи, като се засили значимостта на съществуващи видове застраховки като здравни и пенсионни. Що се касае до раздел общо застраховане, въвеждането на застраховка „Безработица” и на задължителна застраховка срещу климатични промени би могло да подпомогне увеличаването на процента на застрахователното проникване.

Заключение

В заключението се обобщават основните изводи и постигнатите резултати от направеното изследване. Отчита се степента на решаване на поставените научни задачи.

IV. ДЕКЛАРАЦИЯ ЗА ОРИГИНАЛНОСТ И ДОСТОВЕРНОСТ

Във връзка с провеждането на процедура за придобиване на образователна и научна степен „доктор” по докторска програма „Финанси, парично обръщение, кредит и застраховка (застраховане)” декларирам:

1. Резултатите и приносите в дисертационния труд на тема **„Възможности за разширяване на дела на застраховането в икономиката на България”** са оригинални и не са заимствани от изследвания и публикации, в които авторът няма участия.
2. Представената от автора информация във вид на копия на документи и публикации, лично съставени справки и др. съответства на обективната истина.

18.10.2017 г.

гр. Свищов

Декларатор.....

V. СПРАВКА ЗА НАУЧНИТЕ И НАУЧНО-ПРИЛОЖНИ ПРИНОСИ В ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. На база на извършен анализ е позиционирано мястото на застраховането в икономиката на България.
2. С помощта на анализ е аргументиран потенциалът на здравното застраховане като възможност за намаляване на личните плащания за медицинска помощ и за редуциране на държавните разходи за здравеопазване.
3. Посочена е възможността за засилване ролята на пенсионното застраховане както за осигуряването на допълнителен доход след навлизане в надтрудоспособна възраст, така и за облекчаване натиска върху пенсионната система в България.
4. Направено е предложение за разширяването на дела на познат, но сравнително слабо разпространен на пазара продукт – „Застраховка срещу безработица”, която се свързва с компенсиране на финансови затруднения, възникнали в резултат от спирането на трудова дейност на застрахованото лице.
5. Обоснована е необходимостта за въвеждане на задължителна „Застраховка срещу климатични промени”, която ще възмезди лицата за понесените загуби от настъпили щетносни събития и би заместила плащанията на държавния и общинските бюджети, свързани с компенсиране на загуби от гореспоменатия вид.

VI. СПИСЪК С ПУБЛИКАЦИИТЕ НА ДОКТОРАНТА ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

I. Студия и статия:

Стоева, Василена. Задължително застраховане при пазарни условия / Христина Атанасова и др. // *Алманах научни изследвания. СА Д. А. Ценов - Свищов*, 2016, с. 153-177.

Стоева, Василена Георгиева. Място на застрахователната дейност във формирането на брутният вътрешен продукт на България / Василена Георгиева Стоева. // *Годишен алманах. Научни изследвания на докторанти на СА Д. А. Ценов - Свищов.* - Свищов : АИ Ценов, 2016, с. 217-229.

II. Доклади:

Стоева, Василена. Инвестициите на застрахователните дружества - част от инвестициите в страната / Василена Стоева. // *Застрахователният и осигурителният пазар: визия, приоритети и очаквания за управление на промяната : Нац. конфер. с междунар. участие, 14-15 окт. 2016 г. : Сб. с докл. и презентации.* - Свищов : АИ Ценов, 2016, с. 323-328.

Стоева, Василена. Състояние и тенденции в развитието на ангажираните със застрахователно посредничество в България / Василена Стоева. // *Национална студентска научна конференция : Сборник доклади, 13.12.2016 г.* - Свищов : АИ Ценов, 2017, с. 106-112.